

29. La lectura crítica dels mitjans digitals per la visualització i l'actuació contra les injustícies socials

Jordi Castellví Mata

Vivim a l'era digital. Un espai nou d'intercanvis i vivències que sembla no tenir límits espacials ni temporals, almenys per a una part del primer món. Sembla obvi i així ho posen de manifest la majoria d'intel·lectuals i investigadors contemporanis, que analitzen la globalització dels intercanvis econòmics, la fluïdesa i la flexibilitat en els processos de producció, distribució i consum, que plantegen a la ciutadania nous estímuls i possibilitats, alhora que nous desafiaments i noves incerteses per la rapidesa, profunditat i extensió dels canvis en tots els àmbits de la vida i els costums (Pérez Gómez, 2012).

Vivim en la societat de la informació, tanmateix, segons Debord la informació no necessàriament ha de suposar coneixement. La informació conduïda, propagandística i banal conforma l'espectacle que condiciona a les societats fomentant creences polítiques, religioses, socials i econòmiques. El que seria desitjable docs seria parlar de la societat del coneixement, i per arribar a aquest punt és indispensable el pensament crític (Ross, 2013).

Ennis (1991), assenyala que el pensament crític és pensament reflexiu i basat en la raó, que se centra en decidir què creure i com actuar. Al seu torn, Scriven i Paul, en una conferència el 1987 descrivien el pensament crític com el procés intel·lectualment disciplinat que ens permet de manera activa i hàbil “conceptualitzar, aplicar, analitzar, sintetitzar, i/o avaluar la informació obtinguda de l'observació, l'experiència, la reflexió, el raonament o la comunicació, com una guia per a la creença i l'acció”.

Per a Giroux (1990) el pensament crític és la capacitat de problematitzar l'evident, d'examinar críticament la vida. Giroux argumenta que les classes de Ciències Socials s'haurien de plantejar des de problemes que cal analitzar i resoldre.

Altres autors com Legardez i Simonneaux (2006) també argumenten que per ensenyar a pensar de forma crítica s'hauria de plantejar l'ensenyança de les ciències socials a través de la problematització. Aquests autors parlen de treballar a partir de les *Qüestions socialment vives* que les defineixen com qüestions que no estan decidides ni per la ciència ni per la societat, que estan obertes, i susciten debats i controvèrsies de caràcter sobretot social. Són normalment una qüestió mediatitzada i representen un repte social, mobilitzen valors, interessos i solen ser políticament sensibles.

En els últims temps alguns autors han tractat aquesta temàtica en els termes de “literacitat crítica” y “literacitat crítica dels mitjans” o “alfabetització mediàtica”.

L’educació de mitjans sorgeix de la idea d’educar els alumnes de forma que es mostrin crítics davant dels mitjans que diàriament els ofereixen informació, però també publicitat i espectacle, de forma que puguin entendre quan estan sent objectius d’una manipulació, sovint per exageració o omissió d’informació, i on es troba aquesta manipulació, a més de saber quins motius mouen al mitjà en concret per enviar el missatge en aquell sentit.

L’adaptació de l’educació a l’era digital no solament de forma instrumental, sinó de forma plena, es preveu indispensable per poder formar persones crítiques, capaces de visualitzar i actuar contra les injustícies socials.

La investigació duta a terme en el marc de la tesi doctoral se centra en la literacitat crítica i en la formació del pensament crític de nens i nenes del cicle superior de primària a través de quatre eixos que venim treballant des del grup de recerca GREDICS: La diferència entre fets i opinions, la veracitat i la fiabilitat de les fonts, la intencionalitat darrera la informació i els silencis i els buits en la informació.

Durant el pretest i el posttest, els alumnes realitzen per parelles o per grups de tres una activitat en la que se’ls planteja cercar informació a Internet sobre una qüestió local socialment viva. En aquesta activitat han de cercar informació, anotar les fonts que utilitzen, analitzar la informació, construir un relat, i donar possibles solucions per a la qüestió socialment viva plantejada.

Una de les qüestions proposades és el cas real de la Marian, una dona que està immersa en un procés de desnonament i que recorre a robar en un supermercat per a poder alimentar als seus fills. És especialment interessant la visualització d’aquesta injustícia social, ja que depenent de les fonts consultades trobem qualificatius sobre aquests fets que van des d’anomenar-la lladre i delinqüent fins a alçar-la a l’estatus d’heroïna. Els alumnes, immersos en una allau d’informació, sovint contradictòria, se’ls demana d’analitzar la informació que trobin sobre aquesta qüestió, construir-ne un relat i proposar possibles solucions al conflicte, aquests relats seran posteriorment analitzats per veure si han estat elaborats de manera crítica o no.

El buidatge i anàlisi de les dades obtingudes dels primers qüestionaris ens ha permès arribar a unes conclusions inicials:

Per un costat constatem que a pesar de la voluntat dels docents de que la informació es recerqui de forma estructurada partint del coneixement particular fins al coneixement general, començant pels coneixements propis, seguint pels coneixements que ofereixen les persones de l’entorn més immediat, seguint per la informació que ofereixen diccionaris i revistes de l’escola, i finalitzant per la informació que es pot trobar a Internet, sabem que els alumnes de cicle superior solen ser més pragmàtics i van directament a cercar informació a Internet.

Les dades obtingudes són força clarificadores, la majoria dels alumnes de cicle superior que han fet el qüestionari, el 86,66%, utilitzen Internet com una de les principals fonts genèriques d’informació. A més, el 45% afirma que és Internet la única font que consulta amb freqüència.

A internet cerquen particularment a la Viquipèdia, i ho fan perquè és on hi troben més informació i on han adquirit l’hàbit de cercar-la. La fiabilitat, per a ells, no és un dels principals motius pels quals cercar informació a la Viquipèdia tot i que si que consideren que és la web més fiable. Tanmateix, tenen dificultats per comprendre el concepte de fiabilitat i solen donar criteris intrínsecs a la seva persona per a justificar que la Viquipèdia és més fiable que les altres fonts. També ofereixen criteris extrínsecs molt relacionats amb l’efectivitat de la Viquipèdia com a font, és a dir, els serveix per a complir amb el treball o per a satisfer les seves necessitats informatives ja que la informació que ofereix, afirmen, és clara, de qualitat, abundant i popularment acceptada.

És destacable que a pesar dels temes plantejats de caràcter social i local una gran majoria aposta per a cercar a la Viquipèdia, lloc on és realment difícil trobar informació sobre conflictes socials de caràcter local o sobre qüestions locals socialment vives. Les dades son reveladores, entre un 50% i un 87% dels alumnes, depenent de la situació plantejada, utilitzarien la Viquipèdia com la primera font d’informació en els casos de voler-se informar sobre un problema social rellevant de la seva localitat. És a dir, utilitzen la Viquipèdia com una de les úniques, o en molts casos la única, font on cercar el que sigui.

Per a poder visualitzar i actuar contra les injustícies socials necessitem d’una societat que analitzi la informació de forma crítica, que s’adoni de les informacions contradictòries, de les opinions, dels buits i els silencis, de la ideologia darrera les línies o darrera el mitjà que estan consultant i que no s’arronsi d’avant de la gran quantitat d’informació que té a l’abast a internet i opti per a resguardar-se en la seguretat que dona l’ús de la Viquipèdia com a web senzilla, amb una gran varietat d’informació presentada de forma clara, popularment acceptada i, aparentment, imparcial.

Bibliografia

Ennis, R.H. (1991). Critical thinking: A streamlined conception. *Teaching Philosophy*, 14 (1).

Giroux, H. (1990). *Los profesores como intelectuales*. Hacia una pedagogía del aprendizaje. Barcelona: Piados.

Legardez, A. & Simonneaux, L. (2006). *Enseigner les questions vives*. Paris: ESF editeur.

Pérez Gómez, Á.L. (2012). *Educarse en la era digital*. Madrid: Morata.

Ross, E.W. (2013). Spectacle, critical pedagogy and critical social studies educa-

tion. En J. Díaz., A. Santisteban y A. Cascarejo (Eds.) *Medios de comunicación y pensamiento crítico. Nuevas formas de interacción social*. (pp. 19-43). Alcalá: Servicio de publicaciones.

30. Enseñanza de la historia y problemas del mundo contemporáneo. Una mirada a los documentos curriculares de Argentina, Cataluña y Sudáfrica

Julia Tosello

Vivimos en un mundo que siendo cada vez más interdependiente, está experimentando transformaciones profundas que redefinen las relaciones sociales y las subjetividades tanto a nivel local como planetario. Pero mientras en este contexto multicultural algunos grupos lideran este proceso y se benefician de estos cambios, otros van camino hacia un mayor aislamiento, pobreza, migraciones forzadas y una excesiva localización que los hace cada vez más invisibles (Andreotti, 2006), llevando a una creciente injusticia social y desigualdad tanto entre países como hacia su interior (González Valencia, Santisteban & Pagés, 2016). Las consecuencias de la globalización exigen nuevas responsabilidades sociales, más acciones solidarias y una mayor cooperación de la humanidad en su conjunto, lo que sugiere repensar la enseñanza de la historia de modo de denunciar las injusticias sociales que han existido en la historia de la humanidad y abordar los problemas del mundo contemporáneo desde una perspectiva histórica (Santisteban, Pagés & Bravo 2017) vinculando pasado y el presente para proyectar futuros.

En este marco y a modo de un primer acercamiento al análisis, esta comunicación tiene el objetivo de indagar brevemente cómo tratan los documentos curriculares de nivel secundario de Argentina, Cataluña y Sudáfrica la enseñanza de la historia en cuanto a los problemas del mundo contemporáneo, para luego, en un segundo término, pensar y reflexionar sobre los posibles aportes del avance de la investigación a potenciales propuestas e innovaciones curriculares en cuanto a la temática y a una educación para la ciudadanía en un mundo cada vez más global.

Considerando al currículum en su función social y como una síntesis de aspectos de la cultura que se transmiten y reproducen (De Alba, 1998) pero que también pueden contribuir a transformar la realidad, aquí se exploran la currícula de los tres sitios a través de un análisis cualitativo de documentos (Rapley, 2014), tomando en cuenta los contextos sociales de su producción y su redacción.